

Sivrić, I.

KULTURA KAO *SINE QUA NON* RJEŠENJA HRVATSKOGA PITANJA

Sažetak: U radu se tematizira hrvatski kulturni identitet u Bosni i Hercegovini preko raščlambe položaja i statusa nacionalnih kulturalnih institucija s ciljem potvrđivanja teze da je hrvatska kulturna posebnost put i jamstvo za rješenje hrvatskoga pitanja u Bosni i Hercegovini. Hrvatsko pitanje u Bosni i Hercegovini jest zapravo pitanje kulture, kako one u užem smislu, tako i u njezinu širem značenju. Ne zaboravljajući činjenicu da ne postoje ekskluzivno politička pitanja koja se ne tiču i kulture i imajući stalno na umu da se ona ne mogu rješavati delegiranjem na kulturno polje, u radu se sugerira institucijsko jačanje kulturalnih ustanova. Ne slijedi se stihija nacionalnoga romantizma nego se osnivanje, održavanje i razvoj institucija mora poticati javnim sredstvima i ne ih nužno vezati za održivost isključivo na tržišnim osnovama, kao kulturnu industriju ili slične obrasce kakvi se preporučuju s globalističkih stajališta. U radu se odbacuje paradigma da treba stvarati najprije materijalne i političke uvjete, a potom razvijati senzibilnost za kulturu. Naprotiv, kulturni identitet održava se i razvija usporedo s ostalim društvenim segmentima, štoviše, nerijetko potiče i usmjerava nacionalni i društveni razvitak. Stoga se ocjenjuje veoma važnim za rješavanje hrvatskoga pitanja u BiH, predložiti argumente o hrvatskoj sposobnosti za kulturu i njezinim učincima kao bitnim odlikama prema kojima se Hrvati u BiH prepoznaju i uvažavaju.

Ključne riječi: kultura, institucije, hrvatsko pitanje, politika, hrvatski identitet u BiH.

Podatci o autoru: Sivrić, I.[van], Padine b.b., Krehin Gradac, 88260 Čitluk, Bosna i Hercegovina, suvremena.pitanja@gmail.com

Sivrić, I.

CULTURE – THE *SINE QUA NON* OF THE SOLUTION OF THE CROAT ISSUE

Abstract: The main topic of the article is the cultural identity of the Croat nation in Bosnia and Herzegovina. By analysing in detail the position and the status of national cultural institutions, the author wants to confirm the thesis that the cultural specifics of the Croat nation are a key for resolving the Croat issue in Bosnia and Herzegovina.

The Croat issue in Bosnia and Herzegovina is in its core the issue of culture, both in its narrow and wider sense. The author emphasises that not a single political issue is exclusively of a political nature, but that they all include a cultural component, but may on the other hand not be resolved in the cultural field only. What the author suggests is reiteration of the cultural institutions in institutional terms, resp., not to indulge in national romanticism, but to put efforts in founding, maintaining and further developing the institutions with public funds, whereby the maintenance of those institutions does not necessarily have to be exclusively market-based, as a cultural industry, as suggested in the global perspective. The author describes and opposes the paradigm that a sensibility for culture may be developed only after the material and political conditions have already been secured. The author argues that maintenance and development of the cultural identity must go hand in hand with the development of other social segments. Moreover, the development of the cultural identity very often boosts and drives the national and social development. Therefore, it is of uttermost importance for the solution of the Croat issue in Bosnia and Herzegovina that the BiH Croats are recognised and respected as a nation with a developed sensibility for culture.

Key words: culture, institutions, Croat issue, policy, Croat identity in BiH.

About the Author: Sivrić, I.[van], Padine b.b., Krehin Gradac, 88260 Čitluk, Bosnia & Herzegovina, suvremena.pitanja@gmail.com

1. Uvod

U Bosni i Hercegovini područje kulture je decentralizirano. Postoje ministarstva nadležna za pitanja kulture i to u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete i kulture, a u Federaciji BiH nadležnosti su na razini županijskih ministarstava dok u Distriktu Brčko djeluje odjel nadležan za pitanja u kulture. I u kulturi kao i ostalim segmentima društva postoje institucije koje skrbe o kulturalnim vrijednostima, njihovu održavanju te kulturalnim potrebama aktera društva. Budući da je kultura javna stvar to i ustanove koje se njome bave imaju pravo javnosti ili jednostavno se nazivaju javne ustanove. No ovaj (organizacijski!) naziv je rezerviran samo za one ustanove koje osniva država ili njezini organi, i o njima skrbi zajednica kojoj pripadaju. Ovdje treba podsjetiti kako se sva kulturalna djelatnost ne iscrpljuje u okviru kulturalnih institucija, ali smatramo da su one infrastruktura kulture te stoga je njihova važnost nezamjenjiva i potreba njihove uloge nužna.¹ Ipak postoji još jedan segment u funkcioniranju društvene (kulturalne) dinamike, a to su tzv. nevladine organizacije² koje daju stanovit doprinos kulturi, promociji i (nadati se) razvitku.

Do sada je vladalo uvjerenje da je kultura jedne zajednice predmet javnog interesa pa tako i skrb o njoj treba biti očitovana i realizirana kao javna djelatnost. Zato su u mnogim zemljama osnivane ustanove koje su podržavane iz službenih proračuna države ili neke niže razine društvene hijerarhije. Pa i tzv. nevladine organizacije (tj. one koje nije osnivala vlada) dobivale su određenu potporu od vlade dotične države.

Potrebno je razumjeti i prihvatiti da je kultura nezaobilazna snaga za stabilnost i preobražaj društva u cjelini. Imajući to na umu potrebna je spremnost i strpljenje postaviti najprije pitanje kulturnih raznolikosti u Bosni i Hercegovini, a zatim i uspostaviti dijalog o dobrom upravljanju u kulturnoj politici, angažmanu asocijacija kulture i umjetnosti te znanosti u sprezi s državnim institucijama, ili, pak, o međunarodnoj saradnji koja bi pomagala promoviranje zemlje.

2. Pitanje kulturalnih ustanova

U ovakvom pregledu važno je razlučiti značenje i domet pojedinih ustanova, odnosno, koliko koja od njih može zadovoljiti opći ili posebni interes zajednice; jesu li dakle, lokalnog ili

¹ Pojedine kulturne manifestacije su dosegle institucijsko značenje (različiti filmski festivali u Sarajevu, Mostaru, Širokom Brijegu, Orašju... ili druge dramske, književne i ostale manifestacije). Njima se u ovome prilogu ne ćemo baviti uvjereni kako rezultati tih manifestacija ne mogu zamijeniti infrastrukturnu vrijednost kulturalnih ustanova.
² Nевladina (NVO) organizacija je uglavnom neprofitna koja djeluje bez sudjelovanja vlasti. Krajem 20. stoljeća, međutim važnost nevladinih organizacija je snažno porasla. Zato se za programe i projekte organizacija nevladinih udruga iz državnog proračuna, proračuna županija, gradova i općina, izdvajaju značajna sredstva. Iako pojam "nevladina organizacija" sugerira ne-sudjelovanje vlasti mnoge nevladine organizacije u velikoj mjeri financiraju i neke strane vlade, koje, dakako, služe njihovim interesima.

pak, nacionalnog značenja. Tako ćemo neizbježno sresti pitanje o nacionalnim kulturalnim ustanovama, odnosno, onima koje imaju važnost za nacionalni identitet, odnosno za priznanje, opstanak i razvitak te nacije.

Pitanje o kulturalnim institucijama, posebice nacionalnih, sustavno je prešućivano u posljednjim godinama domaćega marksizma sve dok se ono nije drastično nametnuto današnjom kulturalnom zbiljom u kojoj je ono postavljeno izravno. Pitanje, zapravo, nije precizno ni adresirano. Adresa, međutim, nije neki razmišljajući subjekt, odnosno, ukoliko jest, onda nije personalna i nije posve locirana.

Je li potrebno ovo pitanje postavljati s nacionalnog stajališta?³ Pitanje se ne postavlja javno s državnog stajališta ali jest javno sa stajališta konstitutivnih naroda u BiH.⁴

U moru demagoških sintagmi koje se vežu za kulturu bilo bi dobro razabrati što je što u kulturalnom miljeu u BiH. Važno je za ovu prigodu precizno znati što se pod uobičajenim tuđicama kao što su: nacija, kultura, identitet, institucija i demokracija misli. I letimičan pogled nam pokazuje kako pod ovim terminima mnogi podrazumijevaju štošta. Uglavnom ove termine koriste javni djelatnici kao stabilnu retoričku monetu, a znanstvenici najčešće drže kako se značenje tih termina razumije samo po sebi. Ni jedni ni drugi se ne trude objasniti zašto je tomu tako, ali sigurno je kako time sve više pridonose neredu.⁵

Hrvatski kulturni identitet razumijevamo kao jedinstven i vrlo važan konstitutivni sadržaj za BiH.⁶ On definira potrebu i pravo Hrvatima u BiH na njegovanje vlastite kulture, na skrb o baštini, razvoju i poticanju kulturnog stvaralaštva suradnji, razmjeni i davanju doprinosa općoj nacionalnoj i državnoj dobrobiti. Kad je riječ o tomu, onda ne zaboravljamo da Hrvati u BiH, iskoristivši svoje pravo na samoopredjeljenje, nisu to svoje pravo⁷ zauvijek potrošili, odnosno nisu se odrekli svoga nacionalnog identiteta i suvereniteta. Sadržaj toga identiteta i suvereniteta se može najbolje vidjeti u samoj kulturi. Očigledna je dakako, sva pogubnost poništavanja onog što je stoljećima stvarano, razvijano i baštinjeno.⁸

Što nacionalno stajalište obuhvaća i na koji se način legitimira, može se definirati. Međutim, njegova je legitimacija u našim uvjetima primarno političke prirode.⁹

Institucije kulture, znanosti i umjetnosti u cijeloj Bosni i Hercegovini su u nesporno teškom materijalnom, kadrovskom i organizacijskom stanju i trebaju snažniju potporu institucija vlasti. Sam nevladin sektor koji se potihio, a katkada i agresivno sugerira kao perspektivna alternativa u kreiranju kulturalnih sadržaja i uopće u kulturalnom životu jest doduše važan, ali je nedovoljan i nije kao ni javni sektor sustavno podržavan adekvatnim mjerama i kulturalnom politikom. Budući da je ekonomsko i socijalno stanje u kojem se nalazi Bosna i Her-

3 Nacionalno će se u ovome prilogu shvaćati kao narod-organiziran-u-državu, ali i u etničkom smislu. Nacija će se ovdje shvaćati i kao politički organiziran narod (Hrvati), a ne samo kao država (država BiH).

4 Smatramo da postoji dovoljno razloga napomenuti kako je kulturna je inferiornost jedne zajednice redovito bila dovoljna mnogim hegemonijama i različitim imperijalnim težnjama da razglase svoju humanističku, prosvjetiteljsku ili neku drugu misiju. Kad se identificira takvo stanje, onda se nužnost ovakva pitanja nameće sama po sebi.

5 O terminima: nacionalno, kultura, institucija, identitet, demokracija i Bosna i Hercegovina vidjeti: na str. 37-42 Ivan Sivrić, *Javno razmišljanje (Mali ogleđi o Hrvatima s ovoga svijeta)*, MH Mostar 2004. Mostar

6 Hrvatski identitet nije vezan samo za R Hrvatsku kao nacionalnu hrvatsku državu nego i za BiH koja je također nacionalna država Hrvata.

7 Ovo pravo nije potrošivo. O tomu već odavno postoji konsensus u teoriji i politici, doduše, deklarativno.

8 Ovdje je svakako važno napomenuti kako skrb o vlastitom kulturnom identitetu ne znači nikakvu segregaciju ili isključivost. Razumije se samo po sebi da kultura nije neki zatvoreni entitet i da i hrvatski kulturni identitet ima snažne poveznice s ostalim kulturnim identitetima u BiH i inače.

9 Ta se politička priroda nameće kao mjerodavna i kao ekskluzivna, a kulturalna legitimacija nacionalnog se u našem slučaju nije nametnula kao dominantna i odlučujuća za formiranje (više)nacionalne države.

cegovina takvo kakvo jest, nije realno očekivati da će liberalizacija tržišta i prepuštanje kulture slobodnom tržištu poticati održavanje kulture općenito, niti razvitak njezine raznolikosti, a unifikacija u nekom nacionalno-državnom smislu, smatramo niti je poželjna niti je moguća. Bez nacionalnih institucija nema (nacionalno-državnih) konstitucija, tvrdnja je koja se izgleda može sama po sebi razumjeti. Što bi se zapravo konstituiralo u novu organizacijsku kvalitetu, ako ne neki već ustanovljeni oblici koji svjedoče o određenom identitetu koji se unosi, odnosno koji je već tu o toj zajednici.¹⁰ Razumijemo, ako identitet inače znači neku relaciju, a znači, onda bi i nacionalni identitet značio jednačenje određene posebnosti s njezinim realnim sadržajem ili konkretno, hrvatski (srpski, bošnjački) nacionalni identitet u BiH bi značio jednačenje onog što se konstituiranjem BiH unijelo u tu državu s onim što se sada realno ima. Drugim riječima, odgovor na pitanje o nacionalnom identitetu u novoj kvaliteti će razriješiti mnoge dvojbe oko toga: razvija li se, održava li se ili se taj nacionalni identitet u potpunosti ustupa novoj kvaliteti u nastajanju.

Zato se pitanje o nacionalnim kulturalnim institucijama, kao organiziranim oblicima izražavanja, kao jamcu postojanja i mogućeg razvitka nacionalnog habitusa nameće kao nužno. To je pitanje o njihovom statusu u državno-pravnom ustroju, o ulozi u nacionalnom životu kao i zadaćama koje proizlaze iz njihove prirode, također i u novoj zajednici. Dakle, kako se može štititi kulturno naslijeđe, promovirati kulturni identitet i, eventualno, poticati razvoj kulture na tim osnovama koji se, ulazeći u jednu novu kvalitetu, suočio s nizom novih odnosa koji se do tada nisu iskusili?

Na ovo se pitanje može se danas donekle jasno odgovarati samo u srpskom entitetu, kad se radi o BiH. Kako se nacionalni korpus može održati kao kulturna cjelina u tobožnjem nenacionalnom entitetu, tzv. građanskom entitetu, nije jasno. Posebice je mutno kako će se kulturni identitet pojavljivati prema drugim narodima, odnosno kakav će to subjekt biti u međunarodnoj komunikaciji, ako je bude, a moralo bi biti. Pitanje, mogu li postojati „mješovite“ (ujedinjene) institucije koje funkcioniraju kao nacionalne (državne i multietničke?) kulturalne institucije pa ako mogu, kako ih ustrojiti i tko bi trebao skrbiti o njima ne smatramo relevantnim, a u ovim okolnostima i deplasiranim.

Dakle, trebamo govoriti o institucijama koje se bave nacionalnom (koda nas je uobičajen naziv - narodnom) baštinom (jer multietničkih i višenacionalnih jednostavno nema), proizvodnjom, prikazivanjem i očuvanjem kulturalnih sadržaja, a zatim promocijom i razmjenom kulturalnih dobara s drugim narodima i kulturama, zakonskim i pod-zakonskim aktima u vezi s kulturom. Ako bi se time otvorilo pitanje pripadnosti pojedinih kulturnih sadržaja, onda bi to po našem sudu bila samo potvrda vrijednosti onog sadržaja o kojemu se spori, ali bi bila otvorena rasprava o nečemu o čemu se sada uglavnom jednostrano, neargumentirano i neznanstveno špekulira.

Navedimo konkretno i imenom neke ustanove koje zaslužuju nacionalno nazivlje: sveučilište, kazalište, muzej, galerija, arhiv, zavod za zaštitu kulturne baštine, knjižnica, povijesni instituti i akademija znanosti i umjetnosti. Kada je riječ o općem priznavanju prava na postojanje tih institucija, dakle, kad te ustanove dobiju službeni legitimitet pa im država prizna pravo na postojanje i proračunski ih podupre, onda valja imati na umu koliko važnu ulogu imaju državni organi, tijela, organizacije i uprave koje se dijelom ili u cjelini bave kulturom.

Pored navedenih institucija nacionalni prefiks nose „domaće“ nevladine organizacije, koje

¹⁰ Smatramo da bi u ovome radu bilo suvišno elaborirati odnos građanskog i nacionalnog (etničkog) s obzirom da se kulturalna (i ne samo ona) djelatnost temelji na jeziku, a sam jezik (kao osnovni nacionalni identitet i institucija) nije individualan proizvod, a građanin koji se inače referira na pojedinca („svi državljani su postali građanima“) polaže i aktivno prakticira svoja građanska prava i vrši svoje građanske dužnosti prihvaćajući bilo nacionalni, bilo etnički okvir u kojemu „stanuje“ njegov duh.

su (u BiH) u pravilu i neprofitne, kao što su npr.: Matica hrvatska, Napredak, Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne, udruge proizašle iz domovinskog rata itd.

3. Kratak pogled na stanje ustanova

Što je važno primijetiti?

Kad su u pitanju Hrvati u BiH vidimo da postoje Sveučilište, Hrvatsko narodno kazalište (ne baš u punini života), nacionalnog muzeja nema, kao ni arhiva, zavoda za zaštitu spomenika kulture, nacionalne knjižnice, galerije, nacionalne akademije znanosti i umjetnosti (u punom značenju). U hrvatskom narodu u BiH prije više od stotinu godina osnivane su udruge HKD Napredak, Matica hrvatska i druga kulturna i umjetnička društva koja i danas postoje, a tada su djelovale i visokoškolske ustanove. Međutim, svoju konstitutivnost Hrvati u BiH nisu zasnivali na vlastitoj kulturnoj vrijednosti i važnosti, nego su se pouzdavali u političku moć koja nikada nije bila dovoljno snažna da bi u svom nastupu istakla kulturu.

Kad se god radilo ili insistiralo na priznavanju i uporabi hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini (nacionalni pristup), gotovo uvijek je to za neke odjekivalo dramatično (od formiranja Bosnae Argentinae i Bosnae Croatiae; od skupa u Asizu 1514. do dana današnjega; nekad je smetalo Carigradu, (za Veneciju je hrvatski korpus bio demografski rezervoar za popunu za tampon zone prema osmanskoj carevini), kasnije Beču i Pešti, potom Beogradu, a danas Sarajevu(?) i Bruxellesu. No na razini zajednice (etničke, nacionalne, državne) Bosne i Hercegovine, zasad se ne vidi neka druga izgledna mogućnost stvaranja, održavanja i razvijanja baštinjene kvalitete osim na javni institucijski način, uvjereni smo, učinkovito, u sklopu nacionalnih ustanova.

Klasični obrasci koji su važili u drugim sredinama i za druge narode, čini se, morat će se i ovdje primijeniti. Ova zajednica (kao državna, kao kulturna i svakog drugog karaktera), inače, ne će moći opstati u formi zajednice ili bilo kakvoj drugoj formi kao samostalan kulturalni subjekt. Dakle, nacionalno stajalište će se morati uvažiti; uvjereni smo da ga nikako ne smijemo prešutjeti.

Kakvo je stanje tih institucija?

Sveučilište u Mostaru ne zove se izravno hrvatskim imenom, ali jest na hrvatskom jeziku. Njegov status nije do kraja definiran zakonskom (provedbenim) regulativom, kao i ostalih Sveučilišta u BiH, i sukladno tomu njegov opstanak nije siguran. Ono je u razvitku, što se tiče programa vrlo perspektivno, no kao što je općepoznato oko njega se lome mnoga javna i nejavna koplja. Ono doduše ne pripada području uže kulture, nego znanosti i obrazovanju te ćemo razgovor o tomu ostaviti za drugu prigodu.

Kada je riječ o knjižnicama u BiH, mora se reći da njihovo sadašnje stanje ne obećava mnogo dobrog. Posljedice rata se još uvijek osjećaju na svakom koraku. Velike štete nisu sanirane; nesnalaženje i nedostatak sredstava, kadrovi kao i golemi raskorak između onoga što se treba uraditi i onoga što se odista može, djeluju obeshrabrujuće. To je jedna strana problema. Druga je organizacijske prirode. Ilustracije radi, navedimo primjer Nacionalne univerzitetske biblioteke (NUB) u Sarajevu. Nominalno i funkcionalno je nacionalna, državna (ona se diči pravom izdavanja ISSN-a i ISBN-a) dakle, priznanjem u međunarodnim relacijama, a faktički je županijska (financirana je uglavnom iz Sarajevske županije). Nije još jasno kojoj zakonskoj regulativi se treba podrediti, ali funkcionira. Neke gradske knjižnice više ne postoje, ili su u takvu stanju da se slobodno može reći kako ih nema, a neke se upinju ne bi li nekako opstale, neke su čak postale gradskom knjižnicom, a same sebe

nazivaju Narodnom bibliotekom bez poštivanja stručnih uzusa. O Hrvatskoj nacionalnoj knjižnici nigdje se ne govori. Sveučilišna knjižnica u Mostaru kao iznimno zahtjevan projekt još je u povojima, a ona bi mogla biti glavna hrvatska knjižnica u BiH. Nasuprot i kao usprkos tomu knjižnice u školama i dalje djeluju s minimalnim kapacitetom, to su tzv. knjižnice u sustavu, a posebno su pitanje knjižnice u samostanima Fojnica, Visoko, Kraljeva Sutjeska, Humac, Široki Brijeg, Mostar, Gorica, Kreševo... potom knjižnice pri biskupskim ordinarijatima i teološkim fakultetima gdje čuvaju neprocjenjivo knjižnično i kulturno blago. Zasad se potpora tim knjižnicama s državne ili entitetske razine daje palijativno i uglavnom jednokratno.

Ako se neka minula razaranja i daju objašnjavati ratom, poratni zahvati u zaštićenim područjima se ne mogu ni razumjeti niti pravdati. Postojanje zavoda za zaštitu spomeničke baštine u županijama ne pridonosi željenu napretku, jer ni nakon tolikih godina od rata u većini županija nisu regulirale ta pitanja. Za nas bi trebala biti poučna ona stara poznata priča:

Kad je bosansku i hercegovačku javnost zaprepastila ona priča o novčiću koji je poklonjen Napoleonu kao vrijednost od 500.000 zlatnih franaka, a koji je na Kupresu otkupljen za par groša, netko se sjetio da bi bilo dobro imati muzej u kome bi se moglo što vrijedno pohraniti i izložiti. Svjedoci smo današnje sudbine tog muzeja što je osnovan u 19. stoljeću i koji je nazvan Zemaljski. Tako je u Sarajevu. U Mostaru postoji muzej Hercegovina u kojemu su uposleni isključivo Bošnjaci. U Trebinju postoji muzej Hercegovina koji je ekskluzivno srpski. Nekog hrvatskog muzeja nema ni pravno ni stvarno. Nema više ni djelatnika niti traga od bivšeg Muzeja HR H-B što je koliko toliko podsjećalo da bi se mogao osnovati neki etnografski (čitaj: hrvatski) muzej. Inače, nema nijedne javne ustanove (muzeja) u BiH koju su organizirali Hrvati i koja je istodobno financirana državnim ili županijskim proračunom. Ni u jednoj općini s hrvatskom većinom nema muzeja kojemu bi općina, županija ili država bila osnivačem, ili da je preuzela osnivačka prava (izuzmimo primjer Neuma; tamo je naime općina osnovala muzej, a o njemu skrbi župni ured!?). Vrijedno je hvale što pri nekim župama i franjevačkim samostanima te biskupskim ordinarijatima u BiH postoje muzeji, etnografske zbirke ili pak prostori uređeni za sličnu namjenu. Svaki neupućeni stranac bi rekao da za (nacionalnim) muzejom nije ni bilo potrebe kad nije utemeljen, jer se u njemu nije ni imalo što važno izložiti.¹¹

Kad je riječ o nacionalnom kazalištu (Hrvatsko narodno kazalište) vidljivo je da je bilo i još ima mnoštvo problema oko njegova osnivanja i djelovanja. HNK je utemeljeno u Herceg-Bosni, ali nije imalo prostor (zgradu). Ni kazališna skupina nije bila adekvatno kadrovske popunjena, a financiranje nije bilo trajno riješeno. Zahvaljujući entuzijastima i golemom strpljenju u i oko HNK započela je gradnja te nacionalno važne kuće. Provedbom mirovnih sporazuma prestali su važiti akti tzv. ratnih aranžmana i HNK se našlo u pravnim teškoćama pored onih stvarnih: prostornih, financijskih, kadrovskih i ostalih problema. Trenutna situacija je sljedeća: HNK radi i djeluje u podrumu buduće zgrade HNK; nalazi se u Proračunu HNŽ (i Grada Mostara), ali nije u proračunima županija u kojima Hrvati imaju većinu; u Gradu Mostaru djeluje pet kazališta, a na čitavom području BiH samo je jedno s hrvatskim predznakom. Na ovome se primjeru dobro vidi pogubnost hrvatske nacionalne kulturalne dezorijentacije.

Što znači lokalno staranje o kulturi vidljivo je i na primjeru izdavačke djelatnosti. Naime, ona

¹¹ Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika je institucija Bosne i Hercegovine uspostavljeno je na temelju Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Nacionalni spomenici koji su predmet skrbi ovoga povjerenstva nemaju nacionalno podrijetlo i njihovo značenje se veže isključivo za državu BiH, a ne za identitete konstitutivnih naroda. Dobro je izvršiti uvid u popise nacionalnih spomenika BiH te vidjeti njihovu strukturu (<https://www.kons.gov.ba>). Tih spomenika je zasad 821.

je sva u ovlasti županija: zakonodavstvo, programi, uvjeti itd., a razvrstava se u proizvodnu djelatnost, što znači da se djelatnost oporezuje prema federalnim propisima (razvrstava se u grupu 22) pa tamo novac i ide. Nije li neskladno da županije ustrojavaju, potiču i reguliraju nakladništvo, kao kulturnu djelatnost, a da netko drugi ubire plodove od toga.

Koliko je nesnalaženje i smetenost u ovoj tranziciji vidljivo je i po tomu što se i arhivska djelatnost pridodaje kulturi, odnosno smatra se kulturalnom institucijom (što ona svakako jeste u najširem smislu riječi). Istini za volju, u toj djelatnosti su prikupljeni najvrjedniji kulturni sadržaji, ali mora se reći da je arhiv u prvom redu pravna, odnosno upravna ovlast te stoga operativni dio te djelatnosti, hvala Bogu, više ne potpada pod odgovornost kulturalnih ustanova. Hrvatske nacionalne galerije nema, niti neke koja bi mogla imati njezinu ulogu. Postojeće doduše obavljaju neku (katkad vrlo vrijednu) djelatnost koja je na razini mjesne važnosti ili imaju snažan marketing što ipak dovoljno ne pridonosi nacionalnom identitetu. Vjerovati je da ne postoji dostatna kritička masa za jednu takvu funkciju, jer se ne čuje nikakav glas da takvo nešto treba u ovoj državi.

Drukčiji je slučaj s Nacionalnom akademijom znanosti i umjetnosti. Naime u BiH postoji ANU BiH još od prije rata u kojoj ima članova Hrvata i ona nastavlja svoju djelatnost prema regulativi prema kojoj je i formirana. No osnovana je i ANU RS (1996.) kao akademija srpskog naroda u BiH. Hrvatska akademija za znanost i umjetnost osnovana je u Mostaru (2014.), HAZU BiH.¹² Problem je u tome što ni jedna Akademija nije osvojila status institucije koja bi imala puni legalitet i legitimitet i puno nacionalno važenje.

Naprijed navedene institucije prema civilizacijskim normama idu u red onih o kojima se vodi javna skrb i one su, kad je redovito stanju u društvu javno tretirane i financirane kao javna dobra. Postoje, međutim, i druge institucije koje imaju nemalu važnost, ali nisu javno i redovito proračunski podržavane. Ali kako monopol na javni interes danas zauzimaju udruge koje ne drže do nacionalne orijentacije, domaća narodna društva se tretiraju kao svojevrsan anakronizam. To su (u Hrvata) HKD Napredak, Matica hrvatska, Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne, razna kulturno-umjetnička društva koja se bave njegovanjem izvorne nacionalne baštine. One su u našim prilikama osuđena na tzv. grantove (jednokratne darove „ljudi dobra srca“). Sva ova društva, izuzimajući Napredak i Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne, djeluju u sklopu lokalnih zajednica i njihov je značaj i domet time već unaprijed određen. Matica hrvatska, međutim, ima središnjicu u Zagrebu i njezina se uloga na taj način određuje sukladno organizacijskom karakteru te najstarije i najuglednije hrvatske kulturne ustanove, dakle kao niz lokalnih ogranaka.

4. Hrvatska sposobnost za kulturu

Hrvatsko pitanje u Bosni i Hercegovini je u osnovi pitanje kulture, kako one u užem smislu, tako i u njezinu širem značenju. Svojevrsna inercija, koja svoje rodno mjesto ima u marksističkoj teoriji, da „baza određuje nadgradnju“ koja se danas prevodi eufemizmom „zakonitosti tržišta“, pitanja kulture pomiče na margine društvenog života te se kulturna djelatnost podređuje tzv. tržišnim zakonima. Tako se javna odgovornost za kulturni, nacionalni i ini identitet prebacuje na institucije koje imaju priznatu važnost i neupitnu vrijednost, ali

¹² U Mostaru je 2012. osnovana HAZU kao udruga (ne kao javna ustanova), ali je ona brisana iz evidencije u Federalnom ministarstvu pravde na zahtjev HAZU BiH. O ovome pitanju vidjeti: Ivan Sivrić: „Akademije naše svagdašnje“ u *Suvremena pitanja* br. 24., MH Mostar i FMPOZ 2017.

obrnuto razmjernu moć, što naravno nije perspektivno ni za kulturu samu niti za društvo u cjelini, nacionalnu zajednicu posebno. Jer kulturna dobra nemaju karakter robe i njihova uporabna i prometna vrijednost nisu istoga tipa kao recimo neke tehničke robe ili nekoga konzumirajućeg artikla, odnosno nekoga instant proizvoda. I nije neko kulturno dobro namijenjeno za jednokratnu uporabu

S druge strane sva pitanja koja se tiču politike tiču se i kulture. Imamo na umu da se politička pitanja ne će riješiti njihovim delegiranjem na kulturno polje te stoga sadržaji kulturalnih programa, a ni kulturne ustanove ne mogu preuzimati političku odgovornost za stanje u društvu iako su izravni svjedoci i često akteri glavnih programa društvenoga razvitka. Da bi kultura (u užem smislu) bila relevantan akter u društvenoj dinamici ona također mora poštovati ustroj u kojemu se njezino djelovanje odvija te, dakle, mora biti sama organizirana sukladno karakteru, potrebama i svrsi društvene organizacije. Prema tome, ako cjelokupno društvo funkcionira na institucijski način, onda bi i za kulturu, kao dijelu toga društva trebalo važiti barem u osnovi institucijsko funkcioniranje. Ovo je rečeno s dosta opreza da se ovakvo funkcioniranje ne shvati kao birokratiziranje kulture.¹³

Dakle, potrebno je institucijsko jačanje kulturalnih ustanova. To jačanje, konkretno znači da se osnivanje, održavanje i skrb o razvoju nacionalnih institucija mora povjeriti javnom sektoru. To znači da se i staleške organizacije uz tradicionalne kulturne udruge¹⁴ koje nose nacionalni predznak trebaju prihvatiti kao javne ustanove budući da skrbe o nacionalnom identitetu, položaju, statusu, ukratko o nacionalnom dobru.¹⁵ Ne treba slijediti opredjeljenje nacionalnog romantizma nego se sukladno već viđenom ekonomskom načelu što će reći po analogiji da se prema nacionalnoj baštini treba odnositi kao prema glavnici, a prema suradnji s drugim kulturama kao prema interesu.

Aktualna opredjeljenja koja se sugeriraju iz razvijenih zemalja po našem sudu nisu u BiH primjenjiva. Kulturna industrija¹⁶ shvaćena i u njezinu pozitivnom značenju (ona ima i drugo značenje, izvorno) također ne omogućuje prihvatljiva dostignuća u našim uvjetima iz više razloga. Na jednoj strani „domaća kulturna proizvodnja“ nema dovoljno „tržište“, a na drugoj sve kulturalne ustanove su neprofitne i one kao takve egzistiraju. Da ne budemo cinični, BiH nije nikada bila kolonijalna sila pa nema ni zaliha za izvanredne intervencije, a ne može ni utjecati na globalna kretanja (osim možda u negativnom smislu). Održivost domaćih ustanova, dakle u temelju nije vezana za tržišnu osnovicu pa prema tome preporuke te vrste za domaću kulturu postaju deplasirane.¹⁷

Na kraju čini se kako osnivanje, održavanje i razvijanje nacionalnih ustanova ima puni smisao i u tome što je sasvim legitimna nacionalna zastupljenost u parlamentu, izvršnoj vlasti i sudstvu i na njoj se inzistira te u dobroj mjeri uz poprilične teškoće provodi; pa zbog čega

13 O ovome pitanju nekoliko najnužnijih napomena: Kao prvo, ne želi se institucionaliziranjem kulture sva skrb o njoj prepustiti državi ili vlasti; drugo, država ili niža razina vlasti bi trebala osigurati „egzistencijalni“ minimum (tzv. hladni pogon) kulturalnoj ustanovi, a ona sama svojim djelovanjem mora osvojiti vlastito priznanje i napredak; sljedeći i svaki idući uvjet se mora vezati za rad ustanove koja se bavi kulturom. Ali u cjelini, status i položaj određene kulturne ustanove ne smije ovisiti isključivo od snalažljivosti kadra (jer takvih je relativno malo, a i postaju smetnja drugima), odnosno, od njihove agresivnosti i menadžerske inovativnosti.

14 Recimo, DHK HB, HKD Napredak, Matica hrvatska i druge.

15 Status nacionalnih staleških organizacija mogu imati DHK HB, HDLU u BiH, glazbenika i drugih koji su svojim dostignućima osvojili mjesto u odgojnim i obrazovnim programima.

16 Lat. industria: radinost

17 Izvorno, kulturna industrija ne smije potrošača kulturnih dobara ispuštati iz ruku i kod njega mora savladati svaki otpor. Načelo je da je potrošač zadovoljava kulturnu industriju, odnosno, on mora prihvatiti da bude vječiti potrošač, objekt kulturne industrije.

se to načelo ne bi primjenjivalo i u ovome društvenom segmentu. U kulturnom pogonu nema takvih inicijativa, niti naznaka da bi se one mogle pokrenuti, a da bi se kao takve prihvale i zaživjele. Može se reći da za to još nema pretpostavki, nema sredstava pa da bi tobože trebalo stvoriti ekonomske uvjete pa onda učiniti i taj „trošak“. Kulturne ustanove, međutim, ne bi trebale biti ono mjesto u koje će se privremeno smještati razni veterani da bi se imala gdje davati sinekura. Zato, budući da je ovo pitanje vrlo bitno za opstojnost, djelovanje i razvitak Hrvata, treba biti otvoren i odlučan u iznošenju argumenata o hrvatskoj sposobnosti za kulturu u BiH, o njezinoj prezentaciji na domaćoj i međunarodnoj sceni te o hrvatskoj kulturnoj posebnosti i vrijednosti koja zaslužuje punu pozornost svih na temelju čega se može pridonijeti spoznaju da je rješavanje hrvatskog pitanja u BiH važno svima koliko i Hrvatima samima. Konačno, treba se osloboditi kompleksa koje su nam svojim programima nametali razni zavojevači, da smo otpad od naroda, Balkanci i tome slično.

6. Zaključak

Stanje kulturnih institucija Hrvata u BiH je odista svojevrsna depresija. Stoga „stanje“, a ne položaj bolje pogađa bit stvari. Jer položaj je neko mjesto odakle se može negdje poći. A stanje je inertnost, nije proces i odatle je vrlo teško ma gdje krenuti. Hrvati još nisu dosegli položaj za svoje kulturne institucije.

Teška odluka u vezi s konstituiranjem ili integracijom nacionalnih institucija u državnoj zajednici koja „bi i ne bi“ imala takve institucije, nije donesena. Ono što može čuditi neutralnog promatrača je to što prevladava stav da se ne smije(?) dopustiti jačanje etničkog (da ne bi preraslo u negativno nacionalističko) kao kolektivnog prava. Osobito je pogrešno uvjerenje kako takav pridonosi jačanju cjelovitosti BiH ili jačanju patriotizma.

Hrvatsko pitanje u Bosni i Hercegovini je u osnovi pitanje kulture, kako one u užem smislu, tako i u njezinu širem značenju. Ne slijedi se stihija nacionalnog romantizma nego se osnivanje, održavanje i razvoj institucija mora poticati javnim sredstvima i ne ih nužno i isključivo vezati za održivost na tržišnim osnovama, kao kulturnu industriju ili slične obrasce kakvi se preporučuju s globalističkih stajališta.

Ne može se prihvatiti paradigma da treba stvarati najprije materijalne i političke uvjete, a potom razvijati senzibilnost za kulturu. Naprotiv, kulturni identitet se održava i razvija usporedo i istodobno s ostalim društvenim segmentima, štoviše, nerijetko prethodi, potiče i usmjerava nacionalni i društveni razvitak. Stoga se ocjenjuje vrlo važnim za rješavanje hrvatskog pitanja u BiH, predložiti argumente o hrvatskoj sposobnosti za kulturu i njezinim učincima kao bitnim odlikama prema kojima se Hrvati u BiH prepoznaju i uvažavaju. Ne bi bilo suvišno zaviriti i u kulturnu baštinu koju su Hrvati stvarali na svom trudu i mucu te je nudili cijelom svijetu.

Literatura

- [1] Aristotel, *Politika*, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb 1992.
- [2] ENCIKLOPEDIJSKI LEKSIKON (Historija) Interpres, Beograd 1970.
- [3] FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA, FDH, Zagreb 2003.
- [4] <https://www.kons.gov.ba>
- [5] Mileta, Vlatko: *Leksikon Europske unije* (treće izmijenjeno izdanje) Politička kultura, Zagreb, 2003.

- [6] Mišić, Anto: *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum , Split 2000.
- [7] *Pitanje iz Mostara*, Zbornik (priredili I. Sivrić i J. Musa), MH Mostar 2004.
- [8] POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA, Savremena administracija, Beograd 1976.
- [9] PRAVNA ENCIKLOPEDIJA, Savremena administracija, Beograd 1978.
- [10] *Pravni status, jezik, mediji, obrazovanje i kultura*, (Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Neumu 2005.), Neum 2006.
- [11] Sivrić, Ivan: „Akademije naše svagdašnje“, u SUVREMENA PITANJA 24, MH Mostar i FMPOZ Sveučilišta u Mostaru, Mostar 2017.
- [12] Sivrić, Ivan: *Javno razmišljanje – Mali ogledi o Hrvatima s ovoga svijeta*, MH Mostar, 2005.

